

Persistència de la pastorel·la en la poesia popular catalana

Accedint a amicals requeriments, ens decidim a donar a la impremta aquest treball, vell quasi d'una vintena d'anys, per si pot servir d'algun adjutori als qui en l'actualitat tenen lleure i goig de dedicar-se a aquesta mena d'estudis. En aquesta mateixa revista han aparegut darrerament treballs relacionats amb el tema, i la bibliografia ha augmentat notablement¹.

Molt s'ha treballat i escrit a Catalunya sobre la cançó popular catalana, però poca cosa, proporcionalment, que no tingui caràcter de recull o d'informació. Cal exceptuar les obres de Rubió i Ors, de Milà i Fontanals (orientadores i dignes de l'anomenada de llur autor); les notes crítiques i d'estudi redactades per En Marian Aguiló, encara inèdites; els treballs monogràfics publicats en els volums de *Materials* de l'Obra del Cançonero, i altres estudis dispersos en revistes. Aquesta poquesa és conseqüència de no haver-se superat encara l'estadi de la recollida general, puix que tant En Milà com N'Aguiló s'havien de refiar de les col·leccions que personalment recollien o que els eren cedides per la generositat de llurs amics col·lectors, moltes vegades mereixedors només del qualificatiu de curiosos.

La recollida de la poesia popular catalana, en el sentit estricte del mot, pot dir-se que encara no fa un segle que fou iniciada. Alguns manuscrits de la divuitena centúria que hem pogut veure, ni tenen altra qualitat que la d'ésser el fruit d'una curiosa distracció, ni altre valor per al nostre objecte que constatar en aquell temps l'existència d'algunes cançons i romanços que copien o parodiën. Els primers col·lectors conscients, doncs, que sapiguem, foren Pau Piferrer, Manuel Milà i Fontanals i Marian Aguiló i Fuster.

És llàstima que, almenys, del període de la nostra decadència literària, no ens resti cap testimoni, puix amb ell, amb l'obra d'aquells erudits esmentats i amb els nombrosos i nutridíssims aplecs que actualment existeixen, quedaria molt aclarida la his-

1. Bol. R. Ac. B. L. de Barcelona, XVIII, 1945, pàgs. 98-105.

tòria d'una de les manifestacions més interessants de la cultura catalana, és a dir, la poesia popular, tan viva encara arreu en la boca del poble. D'ella treu al·licient en el treball, espargiment a les hores de lleure i fins consol en moments d'espiritual depressió, perquè «qui canta, el seu mal espanta», i la poesia popular vivent no es pot desintegrar; sempre va constituïda pels dos elements: lletra i música.

No creiem necessari advertir que el qualificatiu de *popular* que donem a la poesia que ens proposem d'estudiar en el seu aspecte literari el reemplaçaríem gustosos pel de *tradicional*, si no hagués de portar cap confusió. Seguim en això l'orientació de l'insigne filòleg R. Menéndez Pidal, i estem segurs que també la segueixen implícitament molts dels savis que s'han ocupat d'aquesta matèria, però no tingueren el mèrit de formular-la. El debat sostingut sobre la definició afecta més la paraula que el concepte.

Diu el senyor Menéndez Pidal: «Toda obra que tiene méritos para agradar a todos en general, para ser repetida mucho y perdurar en el gusto del público bastante tiempo, es obra *popular*... Pero existe otra clase de poesía más encarnada en la tradición, más arraigada en la memoria de todos... el pueblo la ha recibido como cosa suya... y al repetirla no lo hace fielmente... sino emotiva e imaginativamente, y por tanto la rehace más o menos, considerándose él como una parte del autor... La esencia de lo tradicional está, pues... en la reelaboración de la poesía por medio de las variantes»². Aquesta opinió es redueix a la d'A. Jeanroy: «... Si, au contraire, on entend simplement par là (poesia *popular*) des productions émanant, sans doute de poètes déterminés pourvus d'une certaine culture faisant œuvre réfléchie et littéraire, mais qui sont restés avec le peuple dans une union assez intime pour traduire fidèlement sa pensée et faire battre son cœur, des pièces composées en un mot, non *par* le peuple, mais *pour* le peuple, et pour le peuple tout entier, nous croyons que ce terme commode est ici suffisamment exact et qu'il peut être conservé»³.

Descartem, doncs, la concepció «en quelque sorte mystique et supersticieuse»⁴ que la poesia popular brolla inconscient i impersonal de les entranyes del poble. Ara que el caràcter no el tindria sense l'acceptació col·lectiva del poble. El poble accepta i canta una cançó, i se la va assimilant o modificant, semblant-

2. R. MENÉNDEZ PIDAL, *El Romancero*, pàgs. 38-40.

3. A. JEANROY, *Origines*, pàg. XVII.

4. *Loc. cit.*

ment com fa amb les tradicions, les rondalles o els refranys: sense que perdin llur individualitat.

* * *

Posats a estudiar un aspecte d'aquesta poesia popular o tradicional, no intentarem tractar dels seus orígens, sinó solament de constatar-hi l'existència de temes, molts dels quals són comprovats en la literatura universal.

Aquests temes és possible que procedeixin o es fonamentin en altres temes populars antiquíssims; però, tal com s'han conservat, porten l'empremta de l'esperit cortesà i cavalleresc que, en tot cas, induí a agençar-los amb la forma poètica característica dels trobadors, i és després d'aquesta reencarnació o poliment que adquiriren una nova força d'expansió.

«Recentment — diu En J. Massó i Torrents⁵ — s'han fet estudis relacionant la pastorella amb la bucòlica virgiliana, força interessants, tramesa, però, als trobadors per mitjà de textos llatins del segle onzè o desè, en el ben entès que alguns trobadors es veieren en el cas de rimar en llatí. Les teories d'Ed. Faral, Delbouile, Brickmann i Piguet es troben perfectament exposades, amb una claredat prou difícil de fer-se entre opinions contraposades, per W. Powell Jones (*Speculum*, a «Journal of Medieval Studies», Cambridge, Mass., V, 1930, pp. 207-215); *Some recent studies of the Pastourelle*.» Acaba dient: «Una cosa és evident: la història de la pastorella i de les seves fonts d'inspiració encara està per escriure.» De tot aquest entrellat sembla deduir-se que la pastorella probablement no procedeix del poble, sinó que és un gènere líric erudit, les fonts del qual no resten encara ben establertes; que no es repeteix el cas de la *serranilla*, que, d'origen popular, se'n va fer un gènere líric castellà.

Convençuts que és una temeritat assignar una data fixa als orígens de qualsevol gènere poètic, i que, amb tot i ésser la literatura una mena d'imatge de la societat en què és cultivada, cal anar amb compte a no confondre-la amb una estadística⁶, quant al punt d'irradiació de la pastorella, creiem que està situat al sud de França, i, quant al temps, que correspon a l'època dels trobadors.

La influència trobadoresca és reconeguda per tothom; però alguns tractadistes intenten reduir-la a límits més estrets del que

5. MASSÓ I TORRENTS, *Repertori*, pàg. 94, nota 2.

6. JEANROY, *Origines*, pàg. 10.

a primera vista sembla; d'altres, en canvi, francesos sobretot, potser l'eixamplen un xic massa.

De moment no ens interessa la qüestió. Precisament en parlar de la pastorella i dels temes que la componen ens referirem només a la trobadoresca. Volem provar que aquest gènere de poesia esdevingué i és encara popular a Catalunya, i que experimentà i experimenta totes les vicissituds que puguin afectar la poesia tradicional: les reduccions, les interpolacions, les contaminacions inevitables i característiques, i darrerament les deformacions. Cada una d'elles caracteritza una època evolutiva, encara que no sincrònica. En regions diferents poden existir simultàniament l'estadi formatiu, multiplicatiu o de descomposició.

* * *

La pastorella en el seu origen és una composició essencialment lírica. No li treuen aquest caràcter, ni la part de relació més o menys extensa, ni el diàleg amorós, el qual precisament en constitueix la substància. El poeta refereix una aventura que ha esdevingut a ell mateix, i és precis que també ell mateix parli com un dels protagonistes; l'altre és una pastoreta, una donzella del camp. En això es distingeix del *son d'amour* o *romanc*, en què el poeta refereix semblantment una aventura amorosa; però la dama, en lloc d'una pastora, és una mal casada, generalment burgesa, que cerca fora de casa els consols que el marit li nega.

Posat de moda l'argument del diàleg amorós entre una pastora i un galant en l'època dels trobadors, pertanyents a una escola eminentment artificiosa, era natural que aquell s'anés matissant i fins diversificant quant al seu revestiment literari, i d'aquesta guisa els episodis afegits o modificats cuidessin prendre-li el primer lloc. Aquest fenomen, voluntari per part dels autors de les composicions, fa difícil de reduir-les a un sol cànon poètic; tot amb tot, esmentarem els principals temes, seguint el guiatge de dues autoritats en la matèria⁷. Heu-vos-els ací:

El poeta, que moltes vegades es transforma en cavaller, vençut pels treballs o tristesses de l'amor, vaga o cavalca pel camp una matinada, quan surt el sol o bé la primavera dulcifica la cruesa hivernal. En un prat o a la vora del camí troba una pastora que apomella flors o canta una cançó. El galant, sorprès per la bellesa de la donzella, es deté, i li confessa i ofereix l'amor d'una manera més o menys discreta. La pastora, per regla general, no vol creure en la sinceritat d'una passió tan sobtada; però,

7. MENÉNDEZ PIDAL, *Estudios*, pàg. 281; A. JEANROY, *Origines*, pàg. 2.

davant la insistència de l'enamorat, s'excusa en la inferioritat de la seva condició social, en la humilitat del seu vestit; el remet a dames de la seva classe; pensa en la falsedat i inconstància dels enamorats... El cavaller no admet cap objecció; protesta del seu amor, sobtós, però ardent; pondera la bellesa d'ella; s'indigna que visqui al camp, quan mereixeria d'habitar un palau, i el mateix fill del rei la voldria per amiga. Li proposa d'emportar-se-la amb ell, d'omplir-la de dons i riqueses. Ella allega la presència, tot a la vora, del seu pare, del seu amat, també pastor. El galant es disposa a fer-se'n, per tal de complaure-la. Moltes vegades un regal venç la resistència, o la fa menys intractable; d'altres, però, el regal és refusat. La pastora reclama auxili; el pare i germans hi acuden, i el galantejador o fuig o és apallissat. En més d'un cas és ella la sollicitant; en d'altres, coneguda la bona disposició de la minyona, és ell qui refusa.

* * *

La modificació temàtica, que, com hem dit, era voluntària en els trobadors, en cerca d'originalitat per a llurs composicions, en la poesia popular passa a ésser un fenomen natural, quasi inconscient, segons la situació psíquica del cantaire.

La literatura popular és fonamentalment conservadora de temes; però en llur aplicació no solament no té subjecció a cap regla fixa, sinó que sembla i tot que la defugi. Tots els qui han recollit cançons de la boca del poble ho saben. En certa manera aquestes estan integrades, en guisa d'un mosaic, per petites peces intercanviables i fins mútuament substituïbles. Hom podria dividir aquestes peces o temes en essencials i accidentals. Mentre aquests són susceptibles d'una mobilitat quasi il·limitada, que fa trobar-los en composicions d'un caràcter completament oposat, els primers pel fet de pertànyer a l'essència de la composició originària, poden arribar a constituir l'origen d'una composició independent.

En qualsevol estudi de la naturalesa del nostre, caldrà, per consegüent, tenir en compte aquest fenomen de dispersió i els seus efectes: la fecundació de noves variants i versions independents, mitjançant els temes essencials despresos, i la contaminació de poesies pertanyents a una altra classificació literària mitjançant els temes accidentals.

Ja es comprendrà que no excloem una modificació dels temes mateixos; però tenint en compte el que passa amb el llenguatge, seran de fàcil deducció els motius d'aquesta modificació, que en alguns casos podríem qualificar de semàntica. El medi de la vida

social ha canviat radicalment, alguns mots han perdut llur sentit, d'altres l'han canviat, o per evolució natural o per afinitat poètica... Aquestes i altres causes que poguéssim retreure de modificació intrínseca dels temes, es redueixen a dues: a la difusió i, principalment, al temps. Pràcticament es podrà veure a l'hora d'adduir exemples.

Ateses les precedents constatacions, que no intentem en aquest lloc d'explorar més detingudament, es pot afirmar la perdurabilitat de la pastorella en la poesia popular catalana. Les modificacions que aquesta composició, inicialment cortesana o artística, ha experimentat en ésser tramesa de boca en boca durant sis o set centúries, no l'han desfigurada tant que fonamentalment no es pugui establir la seva filiació.

Com que, a l'hora de fonamentar aquestes afirmacions, si es presenta alguna dificultat, aquesta té origen en la mateixa abundor de la matèria, hem procurat de reduir les cites (que poden ésser multiplicades per qui repassi les colleccions esmentades i que encara esmentarem). Quant a llur ordenació, ens regirem per la dels temes més amunt analitzats, divisió clara, comprensiva i generalment admesa.

* * *

Són moltes les cançons populars, sobretot les que tenen un caràcter líric, que comencen amb la determinació de temps (un dia, un matí, una matinada, en temps de primavera...):

*Un dia me'n passejava
per un riu avall,
encontrí una donzella...*

*Una matinada fresca,
en temps de roses i flors,
me n'aní voreta l'aigua
per a prendre la frescor,
i mentres la prenia
en sentia planys i plors...*

*Jo me'n llevo matinet,
matinet a punta d'alba,
poso la sella al cavall,
per un camí me n'anava.
Quan ne sóc a mig camí
sento una veu prima i clara...*

*Una matinada fresca
jo me n'aní a caçar...*

*Un dia jo l'encontrí,
jo l'encontrí a punta d'alba,
jo l'encontrí en el riu...*

Aquesta determinació pot arribar a adquirir la categoria de lloc comú per al començament de cançons diverses, que manifesten obertament llur contaminació. Moltes vegades la determinació de temps podria suprimir-se:

*Aqueixa matinada,
essent lo sol eixit,
allarguí la ramada
per un camp florit;
gran guerra n'ha alçada
l'amor contra mi...*

*De matí me'n só llevat,
de matí com en solia,
en prenguí los cantirons
me n'aní a la font mia...*

*De matí s'és llevada
la filla del doctor;
de matí s'és llevada
a prendre la frescor...*

*Matinet, ai, me'n som llevada,
voreta l'aigua me'n só anada...*

*Recordeu-vos, dolça amor,
d'aquella matinada
que n'estàvem conversant
a la soca d'un arbre...*

La troballa del galant amb la pastoreta suposa quasi sempre la declaració explícita de l'amor que la bellesa d'ella desvetlla, i que aquesta declaració sigui escoltada amb bona disposició d'ànim:

*Sols trobo una pastoreta
que adormideta s'està.*

[7].

Jo en cullo un pom de violes
 per a podèls-hi tirar ;
 les violes eren fresques,
 la pastora es despertà.
 — Què en busqueu aquí, bon jove,
 què us hi pensàveu trobar?
 — La vostra amor, donzelleta,
 si me la volieu dar...

...sinó una gentil pastora
 que engegava el bestiar ;
 si la'n trobo adormideta
 allà al mig d'un olivar.
 De tan boniqueta que era
 no la'n goso despertar.
 Si en cullo un ram de violes
 sobre el pit les hi tirà ;
 com les violes eren fresques
 ella se va despertar.
 — Què busqueu aquí, bon jove,
 què busqueu per l'olivar?
 — La vostra amor, donzelleta,
 si me la'n volieu dar...

Segurament en aquest diàleg troben origen els que sostenen
 en certes cançons populars dos amants que ja no són pastors:

...una clavellina
 molt regalada està ;
 de matí, l'amoreta
 sola la va a regar.
 Mentre que la regava
 el seu galant passà...
 — Voldríeu dar una rosa,
 puix que al roser n'hi ha?
 — Colliu-ne tres o quatre,
 mentres que n'hi haurà. —
 Mentres que les collia
 un gran sospir llançà.
 — Què sospireu, en jove,
 què teniu que sospirar?
 — L'amor de l'hortelana,
 si me'l voleu donar...

En altres el diàleg no s'exterioritza, però es suposa:

*Matinet, ai, me'n som llevada,
vorèta l'aigua me'n só anada.
El meu galant m'hi ha encontrada,
per una mà me n'ha agafada;
après d'una mà m'ha pres l'altra,
sobre l'herbeta me n'ha tirada...*

No sempre la requesta del galantejador és acceptada de bones a primeres, sobretot quan la categoria social d'aquest és palesament superior; aleshores el diàleg adquireix alguna vivacitat, especialment per part del galant, que entre altres oferiments arriba a fer el d'elevat la pastora a la dignitat reial. La pastora sol objectar que ja té l'amor promesa i que està disposada a mantenir la paraula. La resposta normal, si el galant no es mostra com un gran personatge, és deixar el pare àrbitre de la decisió:

— *La vostra amor...*
— *Demaneu-la al meu pare,
veieu si us la'n vol donar:
si el meu pare vos la dóna,
per ben donada serà.*

*Lo fill del rei la veu
per una finestreta:
— Ja en pagaràs lo ban,
hermosa pastoreta.
— Com pagaria el ban,
si no tinc or ni moneda?
— Jo no vull plata ni or
de la vostra bosseta,
que vull la vostra amor,
hermosa pastoreta.
— Això no ho faré, no,
que l'amor la tinc promesa
a un petit rabadà,
guarda la ramadeta.
— No sereu pastora, no,
que vós en sereu reina.
— Com ne seria reina jo,
si vai tan mal vestideta:
vestideta d'esclops*

i al coll la samarreta?

— *No sereu pastora, no,
que vós n'heu de ser reina...*

Lo rei li diu :

— *Si vols venir
a mon palau
a dormir amb mi? —*

Ella respon :

— *Rei, no pot ser,
puix só donzella
i no ho faré ;
des de petita
tinc amors
amb un fadrí
que n'és pastor...*

Jo li dic si ballaria,

ella me'n respon que no :

— *De ballar jo no só digna,
de ballâ amb tan gran valor...*

No és corrent que de part d'avant la pastora pensi en la inconstància dels enamorats; però la seva inexperiència en coses amoroses és suplida per l'experiència paterna. El pare és qui adverteix:

*que les paraules dels homes
són molt dolces d'escoltar ;
de tan dolcetes que n'eren
ja en tiren a amarguejar...*

*les parauletes dels homes
ne són dolces d'escoltar ;
algun dia, Marieta,
ja et vindran a remargar.*

*Mira que amb gent de tropa
no hi vas res a guanyar :
quan t'hauran espolsada,
te deixaran estar...*

Per defugir les instàncies o la força del galantejador, la minyona allega o amenaça amb la presència del pare:

— *Ai, galant jove, deixau-me anar,
lo meu pare me crida...*

— *Vols-te'n venir, nina;
vols-te'n vent amb mi?*

— *Què diria el meu pare
o la gent d'aquí
que ara jo anés sola,
sola amb un fadrí...*

El pare, la presència del qual algunes vegades és passiva o provoca solament els advertiments privats a la donzella, en altres casos intervé activament en el diàleg, sol o acompanyat dels germans d'ella, per tal d'interrompre'l amb més o menys vivesa i amb la corresponent repulsa a un o altre dels festejadors:

*Son pare s'ho escolta
detràs d'un olivar.*

— *A poc a poc, galant jove;
no passeu tan enllà...*

— *Atràs, lo galant jove;
tan llonc no us cal parlar...*

— *Trista de mi, desdixada,
que el meu pare ja és aquí. —
Ells se'n prenen la minyona,
i el fadrí queda escondit...*

*Ja en veu baixà el seu pare
i el seu germà major;
seu pare porta un sabre,
i el seu germà, un bastó;
li'n venten tres o quatre
per sobre del gipó...*

Les poesies en què s'esmenta la classe de regal que el galant ofereix a la donzella solen tenir un aire de modernitat, segurament degut al tema mateix, que el cantaire modernitza per tal de fer-lo més intel·ligible. De vegades és ofert com una compensació a la fallida de la minyona:

— *Ai, pastora, tornam al bosc,
cent escuts vos daria.*

— Ni per cent ni dos-cents
al bosc no tornaria,
perquè, si tornàvem al bosc,
vós me deshonraríeu...

— Roseta, si vols vindre
al pla de l'Empordà,
et faré anar vestida
sobre quantes n'hi ha:
faldilletes de seda
i ret de tafetà,
mitgetes i sabates,
d'això no en cal parlar...

— Donzella, volem ser meva?

— No pot ser, lo jovenet,
som de la màniga estreta.

— Jo ja te l'eixamplaré
amb un vestidet de seda.

— Bé m'estaria millor
de la fina estamunya.

— D'estamunya ja el tindràs;
el de seda per les festes... —

No l'ha poguda alcançar
amb diners ni amb parauletes...

— De què ploreu, amor?

— Què ara m'heu enganyada,
no em voleu dar l'amor.

— Jo l'amor vos la doni
com és just i raó.

Ens en irem a França,
a fira a Tarascó;

en comprarem estopa,
faldilles i gipó...

Els casos en què el cavaller refusa l'amor que ha sol·licitat
són conseqüència de dificultats o condicionaments posats pel
pare:

que ma filla ja és dada
a un...

Si acàs ell no en tornava,
vos hi podreu casar.

— Si en torna com no en torna,
ja us la poreu guardar,
que, per fretura d'altres,
no m'hi vull pas casar. —

* * *

Acabem de comprovar la permanència en la poesia popular catalana de tots els temes que es troben en la pastorella trobadoresca. Quant a les cançons citades, moltes inèdites i recollides per nosaltres mateixos, no hem esmentat lloc de procedència perquè ens sembla que això escauria millor a l'estudi geogràfic. El qui vulgui trobar nous elements de comparació pot acudir als reculls publicats, principalment als de Milà i Fontanals, de Pelai Briz, de «L'Avenç», d'Aureli Capmany, als volums de «Materials» i a la conferència de Francesc Pujol *El vol d'una cançó*.

Si l'anterior comprovació de la persistència total dels temes no fos considerada com un argument decisivament probatori de la influència de la pastorella en la poesia popular catalana, atenent solament al fet de presentar-se dispersos, ens caldria a més donar fe de l'existència de composicions principalment o solament per ells integrades.

Fóra una tasca ben fàcil, de tantes com en trobaríem. Una d'elles és tan coneguda en tots els territoris de llengua catalana, que es pot dir que no hi ha poble en què no es canti encara avui dia: la generalment coneguda per *Una matinada fresca*, *El bon caçador* o *El caçador i la pastoreta*, en la qual perduren neta-ment els temes essencials i fins els accidentals, puix el nombre de variants d'aquests darrers, tenint en compte el nombre elevadíssim de versions que hom podria consultar, constitueixen una proporció molt reduïda, cosa veritablement admirable en una composició l'extrema vitalitat de la qual més aviat hauria de tendir a gastar-la. Compareu les versions que donem tot seguit, la primera apresa de la nostra àvia paterna, amb la segona, que aprenguérem de sentir-la cantar a la nostra mare, tenint en compte que totes dues cantadores eren naturals del mateix poble, Valls, província de Tarragona:

Una matinada fresca
jo me'n vaig anà a caçar,
larà larà,
jo me'n vaig anà a caçar,
larà larà,
lara lara la la la,

no en trobo caça ninguna
 per a poguer-li tirar.
 Ja en trobo una pastoreta
 sota d'un auliverar;
 com que estava dormideta,
 no la goso a despertar.
 Ja en cullo un pom de violes
 per a poguè'ls-hi tirar;
 les violes eren fresques,
 la pastora es despertà.
 — Què en busqueu aquí, bon jove,
 què en veniu aquí a buscar?
 — La vostra amor, pastoreta,
 si me la voleu donar.
 — Demaneu-la an el meu pare,
 i també al meu germà,
 que si ells us-e la donen,
 per mi ben donada està. —

Una matinada fresca
 jo me'n vaig anà a caçar,
 no en trobo perdiu ni guatlla
 per a poguè'ls-hi tirar.
 Si em tira, l'amor, que em tiri,
 si em toca bé em matarà.
 Sols trobo una pastoreta
 que adormideta s'està.
 Ja en cullo un pom de violes
 per a poguè'ls-hi tirar;
 les violes eren fresques,
 la nina es va despertar.
 — Què en busqueu aquí, bon jove,
 què us hi pensàveu trobar?
 — Una amor, la donzelleta,
 si me la volieu dar.
 — Demaneu-la an el meu pare,
 i també an el meu germà,
 que si ells vos-e la donen,
 per ben donada serà.

La raó de l'expansió i de la continuïtat d'aquesta bella poesia no sabríem explicar-la, en allò que significa de predilecció per part del poble, d'una faisó positiva; de totes maneres podem suposar que mai no topà obertament amb cap moda literària de

sentit contrari, i que, com segurament algunes altres del gènere, mai no fou considerada una «cançó profana» de les que provocaren en diferents èpoques la condemna dels missioners i altres elements influents en la consciència del poble, i que les mares s'abstenien de cantar davant llurs filles jovenetes.

La multiplicitat de variants ens proporciona la solució d'una objecció possible, la de la seva hipotètica modernitat. Deixant de banda aquella afinació subtil de l'esperit, que com afirma En Menéndez Pidal experimenten tots els qui es dediquen a la recollecció o a l'estudi de la cançó popular — aplicable al cas present —, que fa endevinar la legitimitat *popular* o *tradicional* d'una poesia amb solament la lectura dels seus versos, alguns exemplars d'*El caçador i la pastoreta* n'ofereixen d'un arcaisme lingüístic tan extraordinari que és impossible de sospitar llur afegiment en un temps posterior. Ultra això, la lectura dels nostres poetes de la decadència, en lloc de fonamentar o suggerir aquella objecció, més aviat en fan impossible la sospita.

Ni Fontanella, ni el Rector de Vallfogona, ni Joan Pujol no tenen cap obra que remotament ens faci pensar en la pastorella. En Pere Serafí, dues, si ens subjectem a un criteri menys rigorós que el que seguim en la selecció de les poesies populars. Són les següents⁸:

CANÇÓ

*Si em leví de bon matí
i aní-me'n tota soleta,
i entrí-me'n dins mon jardí
de matinet,
l'aire dolcet la fa rira rirret,
per collir la violeta.
Ai, lasseteta, què faré
ni què diré?
Valga'm Déu que estic dolenta,
l'amor és que m'aturmenta.
A mon dolç amat trobí
adormit sobre l'herbeta.
Despertàs dient així:
De matinet
l'aire dolcet la fa rira rirret,
si vull ésser sa mieteta.
Ai, lasseteta, què faré
ni què diré?*

8. P. SERAFÍ, *Obres*, pàgs. 51, 56.

Valga'm Déu que estic dolenta,
l'amor és que m'aturmenta.

*Jo li'n responguí que sí,
mas que no fos sentideta.
Ai, que tant pler mai prenguí
de matinet,
l'aire dolcet la fa rira rirer,
que restí consoladeta.
Ai, lasseteta, què faré
ni què diré?*

Valga'm Déu que estic dolenta,
l'amor és que m'aturmenta.

D'UN DESESPERAT D'AMOR

Qui vol oir la gesta
d'un jove enamorat
que nit i jorns sospira
d'amors apassionat.

Un jorn de primavera
eixit és de poblat,
cercant va part escura,
fugint de claredat:
solet, sens companyia,
del tot desesperat,
les llàgrimes que plora
reguen per tot lo prat;
clamant-se de fortuna
d'amor i crueltat
d'una gentil senyora
que l'ha desheretat;
de sa benivolència
donant-li comiat,
essent d'amor esquiva
amb son desdeny ingrát.
Alça la veu plorosa
vent-se deseparat,
pel long d'una ribera
camina tot cansat;
dins una escura cova
solet se n'és entrat,
troba serpents horribles

Es veu clarament que ambdues poesies obeeixen a dos motius d'inspiració ben diferents, i examinades quant a llur execució, són tan diverses l'una de l'altra en llenguatge, frescor d'imatges, concisió, etc., que podrien fer sospitar i tot un autor diferent, si aquest no fos conegut. La primera fa pensar més en una imitació trobadoresca; però tant ella com la segona són temes modificats, i denoten, en tot cas, una influència passiva que mai no esdevindrà activa sobre les cançons populars.

La *Cançó* ens ha portat a la memòria la pastorella de Guiraut d'Espanha⁹ que transcrivim a continuació:

*Per amor soi gai,
e no'm n'estirrai
aitan quan viurai
Na Cors Covinen.*

*Eu'm levei un bon mati
enans de l'albeta;
anei-me'n en un vergier
per cuillir violeta,
et auzí un chan
bel, de luenh; gardan,
trobei pastorela
sos anhels guaran.*

*— Dieu vos sal, Na pastorela,
color de rozeta.*

*Fort me maravill de vós
com estaitz soleta.*

*Bliaut vos farai,
si penre'l vos plai,
menudet cordat
ab filetz d'argent.*

*— Per fol vos ai, cavalier,
e plen d'auradura,
quar vos de mi demandas
so don non ai cura.*

*Paire e maire ai,
et marit aurai,
e, si a Deu plai,
far m'aun onramen.*

*Adieu, adieu, cavalier,
que mon paire'm crida,
qu'ieu lo vei la jus arar*

9. J. AUDIAU, *La Pastourelle*, pàg. 98.

*ab bueus se l'artigua,
que semenam blatz;
cuilirem n'assatz,
e, si acaptatz,
dar-vos em fromen. —*

*E quan el l'en vit anar,
met-se apres ela,
pres-la per la blanca man,
gieta l'en l'herbeta;
tres vetz la baiset;
anc mot non sonet;
quan venc al quartet:
— Senher, vos mi ren.*

La traducció quasi literal d'alguns versos pot trair la coneixença de la composició; però també hi fan pensar moltes de les populars, entre elles la següent, en la qual, com en la *Cançó* de Pere Serafi, és l'enamorada qui parla:

*Matinet, ai, me'n som llevada,
voreta l'aigua me'n só anada,
el meu galant m'hi ha encontrada,
per una mà me n'ha agafada;
après d'una mà m'ha pres l'altra,
sobre l'herbeta m'ha tirada,
primeta m'hi som tirada,
gruixudeta me'n som alçada.*

En aquests exemples es pot destriar ben bé la diferent manera de resoldre els arguments la poesia artística i la popular.

* * *

La grandíssima influència que el cançoner castellà ha exercit sobre el de Catalunya, podem dir que és gairebé nulla en el gènere de cançons que ens ocupa i, en general, en totes les de caràcter líric. Potser es redueix a llur forma externa, és a dir, a llur versificació. De *serranillas* creiem molt difícil de trobar-ne rastre; en canvi, és molt corrent la *Serrana homicida*, germana d'aquelles esquerpes *serranas* castellaness i portuguesess¹⁰ que assoliren tanta popularitat. Cap de les versions, però, no fa oblidar la terra originària del tipus; i la resistència que ofereixen encara a la catalanització suggereix una dificultat d'adaptació al nostre

10. Veg. MENÉNDEZ PIDAL, *Estudios*, pàgs. 280 i segs.

tarannà o una introducció moderna. Heus ací un dels tipus més popularitzats de la Serrana:

*N'hi havia una serrana
que era petita i morena.
Quan ella té calor
se'n va vora la ribera.
Portava calcetes curtes
per anar més lligera.
Veu venir un cavaller,
feia caminar d'alferes.
Ja li'n feia barretada
pensant-se que un cavaller n'era.
— No som home, cavaller,
soy una linda doncella.
Vol vení, el bon cavaller;
vol vení a la mia terra? —
Se'n 'gafen per les mans blanques,
se'n pugen dintre la cova (cueva?).
Quan ne foren dins la cova:
— Valga'm Déu, què de creus veo!
— Aquestes cruces, cavaller,
són muertes que jo n'he fetes;
el mateix faré de tu
con mes amors seran fuera. —
Quan se ve a la matinada,
serrana s'és adormideta.
Quan ella se despertà,
cavaller passa la serra.
— Cavaller, bon cavaller,
deman-te un punt d'espera,
que te vull doná una carta,
la duràs a la meua terra.*

N'hem recollit variants completament castellanes, i de les que coneixem, poques són tan catalanitzades com la transcrita.

Es evident, doncs, que l'assimilació de la pastorella ha requereït un lapse de temps llarguíssim, i, a més a més, que la seva difusió fos afavorida per una moda i que fos transportada pel vehicle d'una llengua tan fàcilment assimilable com els temes mateixos. Segurament per aquesta disparitat de llenguatge — prescindint de possibles factors psicològics — la influència de la pastorella provençal, que tots els savis admeten, produí uns efectes tan distints en la resta de la Península, de parla no

catalana; potser també hi influí el fet que passés a constituir argument de poetes artístics, puix en aquest cas, com hem dit abans, fóra explicable la seva diversificació del tema originari, fins al punt d'arribar a fer-li perdre la seva exterior aparença.

Ens sembla convenient al nostre objecte, de fer notar el gran nombre de cançons populars el protagonista o els protagonistes de les quals són un pastor i una pastora.

Algunes d'elles no dubtaríem a anomenar-les pastorelles, com la següent, recollida a Eivissa:

*Un dia jo passava
per darrera un penyal; ;
no veia cosa ninguna
que a jo em pogués alegrar,
domés una pastoreta
que amb una altra es va ajuntar :
semblaven dues estrelles,
s'haurien d'agermanar ;
jo estrelles no dic que ho fossen,
perquè amb una vaig parlar :
vaig parlar amb sa més polida,
amb sa que més me va agradar.
Li vaig dir que si venia
o es quedava per allà.
Ella em va tornar resposta :
— Això Déu sap quan serà. —
As cap de coranta dies
la portaven a enterrar.
Allí a on l'enterraren
va néixe' un roseret blanc,
que tenia ses fúietes
color de sa seua sang.*

i, sobretot, la següent, recollida a Besalú per En Marian Aguiló:

*N'era una pastora,
guardava bestiar ;
no l'en guarda sola;
que hi té rabada,
i per companyia
hi té un estudiant,
que, si ell ho sabia,
no hi aniria tant,
que, si li atrapen,*

bé le hi mataran.
N'ha passat un jove
a pic de cavall.
— Vols-te'n venir, minyona,
vols-te'n venir amb mi?
— En vaig mal vestida
per anar de camí.
— No t'espantis, minyona,
que te'n faré un vestit
que no n'hi haurà un altre
en tot per aci.
— Deixau-me anà a casa
a dar-ne raó,
que, si no ho volien,
no hi iria, no. —
Passava Collserola
a posta de sol,
que més clarejava
la lluna que el sol,
i més clar cantava
que lo rossinyol.
— Adéu, Vall d'Hestoles,
lloc de Sant Feliu,
allí on jo vivia
hivern i istiu,
temps de primavera
fins lo mes d'abril.

D'aquests tipus, que presenten, almenys, una afinitat amb les pastorelles, fins a les conegudíssimes cantarelles d'infants, hi ha una gradació diversíssima de temes pastorívols: la pastora requerida per diferents galants alhora; el pastor que confessa la pastora; el pastor que enganya una joveneta i fuig amb el ramat a la muntanya; el pastor que té l'enamorada dins la cabana i no fa cas del llop que li delma la ramada, etc. Serà lícit deduir d'aquesta expansió i glorificació del protagonista un argument a favor de la preexistència d'una causa influent tradicionalment? ¿Hauria d'ésser la pastorella trobadoresca, o solament els temes populars, els seus inspiradors més remots?

Hom podria objectar que moltes ofereixen un regust de modernitat dintre llur sabor popular innegable. Respondrem que aquesta modernitat aparent és difícilíssima d'ésser jutjada a primer cop d'ull i que, en la pràctica de la recollecció, bastant sovint es presenten sorpreses inesperades, sobretot quan, com

ocorre en la majoria de les nostres, es troben no solament en el nucli lingüístic central, sinó en territoris d'irradiació, com són ara Mallorca i València.

Notem de passada que mai no és escollit un pastor com a protagonista d'un argument pròpiament picaresc, satíric o degradador, paper que es reparteixen professionals de diferents oficis, i això bé podria ésser efecte d'aquella glorificació tradicional.

No escatirem ara la part que hi poguéu tenir la literatura pastoral nadalenca; advertirem, de totes maneres, que aquesta mena de literatura, si bé és molt nodrida, té tant d'artifici, de vulgaritat i de veritable modernitat, com poc de popular; i, encara, la part que poguéu aspirar a la darrera qualificació, molt reduïda la seva influència per la limitació cronològica de la seva activitat.

De passada podem fer constar l'existència del tema pastorívol en els respostos o tornades de les estrofes. No sabem de ningú que hagi explicat l'origen d'aquests, diem-ne, auxiliars de la música, que tantes vegades, per llur buidor de sentit, fan pensar només en la necessitat d'omplir alguns compassos. Pel fet d'ésser habitualment deslligats del sentit de la poesia en què hom els aprèn, és fàcilment explicable llur substitució per uns altres respostos o per uns altres mots, mentre compleixin la finalitat primordial d'adaptar-se a la música. Per tant, és possible també que hi siguin emprats versos que hi encaixin, i que aquests versos haguessin pertangut a composicions parcialment oblidades o haguessin estat suggerits per un ambient o una tradició.

Compareu els respostos següents:

*Valdria més soleta dormir
que d'un pastor ser l'enamorada;
valdria més soleta dormir
que no un pastor s'enamori de mi.*

*Jo te'n tingué, pastora;
jo te'n tingué, amor;
jo te'n tingué tancada
dins un jardí de flors.*

*Jo que no l'aimo gaire,
jo que no l'aimo, no;
jo que no l'aimo gaire
la vida del pastor.*

Aquests quatre versos són l'acostumat i popularíssim respost de la bella cançó tan coneguda:

*Muntanyes regalades,
són les del Canigó,
elles tot l'any floreixen:
primavera i tardor.*

Suposat que no haguessin pertangut abans a una composició pastorívola, o que no haguessin estat un respost d'una poesia del mateix gènere, ¿per quina raó s'explica llur invenció a fi de completar la lletra de les estrofes en composicions que no tenen res a veure amb els pastors?

* * *

Hem alludit més amunt a les cantarelles infantils que tenen per tema un pastor o una pastora, i els volem dedicar unes ratlles per la màxima popularitat que han aconseguit i conservat fins als nostres dies. Es pot dir que es presenten en tot el territori cançoner sense altra variació que la melòdica; la lletra, qui sap si per la seva poca extensió, es troba quasi igual pertot.

Presenten dos aspectes ben destacats: el de cantarella dialogada, de vegades emprada també per a ballar la «bolangera» els infants més petits, i el de cantarella de joc o de ball infantil. Del primer tipus són les [1] i [2]; del segon tipus, la [3]:

[1]

- Pastoret, d'on véns?
- De la muntanya, de la muntanya.
- Pastoret, d'on véns?
- De la muntanya de veure el temps.
- Quin temps fa?
- Plou i neva, plou i neva.
- Quin temps fa?
- Plou i neva i nevarà.

[2]

- Què li donarem a la pastoreta,
què li donarem per anà a ballar?
- Jo li donaria una caputxeta

[23]

*i a la muntanyeta la faria anar.
A la muntanyeta no hi neva ni hi plou;
i a la terra plana tot lo vent ho mou.
Sota l'ombreta, l'ombreta l'ombri,
flors i violes i romaní.*

[3]

*— Què li comprarem a la pastoreta,
què li comprarem a la pastoreta?
Una caputxa li comprarem,
saltem i ballem;
una caputxa li comprarem.*

*Què li comprarem...?
Un giponet... li comprarem,
saltem i ballem...*

* * *

La gran difusió en l'espai i la llarga duració en el temps havien de produir, en les que ja ens permetem de titular pastorelles populars, un fenomen que rarament deixa de manifestar-se en les creacions de l'esperit variat i variable del poble: la paròdia. Ja ho hem fet notar en parlar dels reculls de cançons setcentistes, en els quals a la manera popular (en aquesta ocasió la melodia era un factor importantíssim) es satiritza el govern, personatges vists, una empresa pública, etc. També en el domini de la pastorella erudita o poètica tingué la seva representació, i ens cal citar solament l'exemple de Marcabré. Però no creiem que en aquest aspecte haguem d'atribuir-li o cercar-li cap origen extrapopular. La seva realització és més aviat vulgar i moderna. L'expressió bilingüe no deixa lloc a dubtes, ni tampoc l'afectació del diàleg i els pics d'erudició que s'hi apunten.

*— Aquest es lo camino
que va para la ciutat?
— No, sinyor, vostè se'l deixa
en aquest altre costat.
— Tu ets una galana hermosa
que m'has llegado a agradar.
— Si jo en só una pastoreta
que pasturo aquest ramat.*

[24]

- *En lo centro de tus ojos,
querida, mi alma está.*
— *Si en cas, sense foc se crema,
que jo no ho veig pas cremar.*
— *Te pusieron (Quién pudiera?) en tu rebaño
con (como?) un corderillo entrar!*
— *Senyó, el ramat que jo guardo
no hi entra ningun crestat.*
— *El árbol que no da fruto
ya manda el señor cortar.*
— *També manen que es castigue
lo qui peix al fruit vedat.*
— *Vamos, querida pastora,
dos besitos a apostar.*
— *No sap què diu lo vocable:
molt mirar i poc tocar?*
— *Vamos, querida pastora,
allà a una sombra a disputar.*
— *No hi vai perquè mos veurien
uns terribles animals.*
— *Vamos n'ese bosque, niña,
que allí nadie mos veurà.*
— *Si no hi ha parets que escoltin,
ja hi ha aucells que cantaran.*
— *Vamos, querida pastora,
que en ti sempre hai de pensar.*
— *Antes de vení a aquest puesto
ja s'ho podia pensar.*
— *Según lo que discurro
que no te puedo alcanzar.*
— *Vagi-se'n enhorabona,
no es vingui de mi a burlar.*

* * *

Per no interessar a la finalitat del nostre estudi hem deixat d'ocupar-nos especialment de la versificació, quasi sempre la normal de la cançó popular, profundament influenciada pel romanç castellà, i de la música, tema que sobrepassa les nostres forces, i de les possibilitats del qual dona una mostra la ja esmentada conferència de Francesc Pujol *El vol d'una cançó*¹¹, a la qual

11. F. PUJOL, *El vol d'una cançó*, «Revista Musical Catalana», Barcelona, 1930.

remetem els encuriosits, que podran formar-se una idea del camp immens de possibilitats d'estudi que se'ls obre.

Per acabar, sigui'ns permès de citar unes paraules de l'Il·luminat Doctor Ramon Llull, el qual ens conta que «Fèlix trobà una azalta pastoressa, que guardava bestiar».

JOSEP M. CASAS HOMS

BIBLIOGRAFIA

- AUDIAU, JEAN. *La Pastourelle dans la poésie occitane du Moyen Age*. — París, 1923.
- AUDIAU, J. *Nouvelle Anthologie des Troubadours*. — París, 1928.
- BARTSCH, KARL. *Altfranzösische Romanzen u. Pastourellen*. — Leipzig, 1870.
- JEANROY, ALFRED. *Les origines de la poésie lyrique en France*. — 3.^a edició. París, 1925.
- MASSÓ I TORRENTS, JAUME. *La cançó provençal en la literatura catalana* (Miscel·lània Prat de la Riba). — Barcelona, 1923.
- MASSÓ I TORRENTS, J. *Repertori de l'antiga literatura catalana*. — Vol. I, Poesia. Barcelona.
- MENÉNDEZ PIDAL, RAMÓN. *El Romancero, teorías e investigaciones*. — Madrid, 1928.
- MENÉNDEZ PIDAL, R. *La primitiva poesía lírica española*, discurso presidencial del Ateneo, 1919. (Publicat també en *Estudios literarios*, Madrid, 1920.)
- MILÁ Y FONTANALS, MANUEL. *Obras completas*. — Barcelona.
- PERE SERAFÍ. *Obras poètiques*. — Barcelona, 1840.
- PUJOL, FRANCESC. *El vol d'una cançó* (Extret de «Revista Musical Catalana», 1929-30). — Barcelona.